

KONYALI ŞAİR MEŞÂMÎ VE KONUŞMA ÂDÂBINA DAİR BİR NASİHAT-NAMESİ *

*Doç. Dr. Emine YENİTERZİ***

Konya, Türklerin Anadolu'yu fetihlerinin ilk yıllarından itibaren Türk tarihinde önemli bir yere sahip, müstesna bir Anadolu şehridir. Hâlen Türkiye'nin yüzölçümü itibariyle en büyük ili olan Konya; geçmişte Selçukluların başkenti olması yanında Karaman, Kırşehir, Niğde, Aksaray, Mersin ve Antalya'nın bir bölümünü içine alan çok geniş bir alana yayılmış; orta Anadolu'da siyasî, idarî, coğrafi ve ticarî konumuyla özellik arz eden bir şehirdir. Osmanlı Devleti zamanında da şehzadelerin gönderildiği sancaklardan biri olan Konya; Mevlânâ, Yunus Emre, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadruddîn-i Konevî, Ahî Evren gibi ilim ve irfan mimarlarına bağrında yer vermiş; ilim, fikir ve sanatta seçkin bir kültürel ortama sahne olmuştur. Bilhassa toplumda denge unsuru olarak saltanatın daimî desteğini kazanmış olan Mevlânâ Dergâhının Konya'da bulunması; başta edebiyat ve musiki olmak üzere hat, tezhip, ciltçilik, ebru vs bütün güzel sanatlar için son derecede elverişli bir zemin hazırlamıştır. Selçuklular döneminde ilk medreselerini kazanan Konya'da yirminci yüzyıl başlarında altmış üç medresenin bulunması da şehirde tesis edilmek istenen ilmî düzey için önemli bir göstergedir.

Böylesine bir ilim, kültür ve sanat birikimine sahip olan Konya'da Osmanlılar zamanında özellikle on altıncı yüzyılda edebî faaliyetlerin çok yoğun olduğunu, birçok Konyalı şairin bu dönemde eser verdiğini tespit edebiliyoruz. Makalemize konu olan Meşâmî de bu şairlerden biridir.

On altıncı yüzyıl şairi Meşâmî, şuara tezkirelerinde aynı zamanda mahlası olan bu adla anılır, şairin başka bir isminden söz edilmez. Edebiyatımızda aynı mahlası kullanan başka bir şaire de rastlamıyoruz. Meşâmî'ye yer veren bütün kaynaklar şairin Konya'da doğduğuna veya Konyalı olduğuna işaret ederler. Babası Kanunî'nin veziri Rüstem Paşanın kethüdası olan Mustafa Beydir. Bunun dışında şairin ailesiyle ilgili olarak verilen bir diğer bilgi de seyyid olduğudur. Şairin bir özelliği de Şehzade Selim'in çevresinde oluşan edebî muhitte yer almış olmasıdır. Kanunî'nin oğlu, müstakbel Sultan II. Selim; 1542-1544 arasında iki yıl, 1558'ten sonra da dört yıl olmak üzere toplam altı yıl Konya'da kalmış, kendisi de şair olan (Nihânî) Durak Çelebinin tavassutuyla; Hâtemî İbrahim Bey, Akşehirli Makâlî, Vusulî, Rahîmî ve Ulvî gibi şairler yanında Meşâmî de Şehzade Selim'in etrafında oluşan bu edebî halkaya dahil olmuştur. Kaynaklar yine Durak Çelebinin desteğiyle Meşâmî'nin 40-50 bin akçelik bir zeamete sahip olduğunu ancak onun bir süre sonra tasavvufa meylederek zeameti terk ettiğini bildirirler. Hangi tarikata intisap ettiği açıkça belirtilmez ancak Konya'da bulunması, ölümüne Mevlevî şair Tûrâbî Dedenin tarih düşürmesi, Mevlânâ Müzesinde Mevlevî veya Mevlevî muhibbi şairlerin şiirlerine yer

* *Konya Ticaret Odası Yeni İpek Yolu*, Özel Sayı IV, Konya 2001:105-108.

**SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

veren bir mecmuada (Nu:2455) Meşâmî'nin de bir müsebba'ının bulunması şairin Mevlevîlik halkasına dahil olduğuna işaret eder mahiyetteki düşünceleri desteklemektedir. (Yeniterzi 2001)

Doğum tarihi hakkında bilgimiz olmayan Meşâmî'den söz eden kaynakların bir kısmı şairin genç yaşta hayata veda ettiğini belirtirken, bazı kaynaklarda da vefatı için farklı tarihler verilir. Örneğin Riyâzî ve Kaf-zâde Fâizî'nin tezkirelerinde ölüm tarihi 993/1585 olarak verilmektedir. Muhtemelen bu tezkirelere dayanarak, Müstakîm-zâde, Şemseddin Sâmî, Mehmed Süreyyâ, Fâik Reşâd, Bursalı Mehmed Tâhir ve Nail Tuman da şairin ölümü için 993 tarihini gösterirler. Meşâmî'nin vefatına dair iki manzum tarih mevcuttur. Bunlardan biri Râzî adlı şaire ait beş beyitlik bir kıt'a, diğeri de Tûrâbî'ye ait bir beyittir. Râzî, şairin ömrünün baharında iken veba dolayısıyla şehitlik şerbetini içtiğini söyler ve “*Ecel kurdu seni kapdı Meşâmî*” mısrayla tarih düşürür. Tûrâbî'nin tarih mısraı da: “*Meşâmîye ecel bûyı irişdi*” şeklindedir. Her iki tarih mısraı da 983/1575-6 yılına işaret etmektedir. Şairin genç yaşta vefat ettiği göz önüne alınca, bu mısralarda belirtilen 983 tarihinin daha makul olduğu görülür. Tezkirelerde Meşâmî'nin vefat yeri belirtilmemiştir. Yalnızca *Osmanlı Müellifleri*'nde şairin Konya'da irtihal ettiği, *Tuhfe-i Nâilî*'de ise Konya'da medfun olduğu kaydedilir. (Yeniterzi 2001)

Şuara tezkirelerinde Meşâmî'nin divan tertiplelediğine veya herhangi bir eserinin varlığına ilişkin bilgi yoktur. Araştırmalarımız neticesinde şairin muhtelif mecmualarda ve tezkirelerde; 1 kaside, 3 gazel, 1 tahmis, 1 müsebba ve 8 beytini tespit etmiş ve “On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî” başlıklı makalede yayımlamıştık. (Yeniterzi 2001) Konyalı şairlere dair bir başka araştırmamız vesilesiyle Meşâmî'nin şiirlerini konu edinen 1937, 1941 ve 1945-1946 yıllarına ait üç makaleye tesadüf ettik. Bunlardan birincisi Abdülkadir Erdoğan'ın “Meram Bağları” başlıklı yazısıdır. (Erdoğan 1937: 424-428) A. Erdoğan, bu makalede Meşâmî'nin Konya hakkındaki bir gazelini vermektedir. Şair gazelinde Konya'nın sahip olduğu güzellikleri övgüyle dili getirir. Bahar mevsiminde Konya'nın cennet bahçelerinden daha güzel olduğunu, Mukbil Suyu'nun bir damlasının ölümlere can verdiğini, tozunun basîret sahipleri için İsfahan sürmesi kadar şifalı oluşunu ve Konya'nın ariflerin bir araya geldiği bir ilim ve irfan merkezi olduğunu dile getirir:

Cennet-âbâd oldu yine her kenârı Konyanın
Gülşen-i Firdevse ta'n eyler bahârı Konyanın

Aks-i bâlâ-yı bülendiyle sanavber-kadlerin
Gösterir Tûbâ misâlin cûybârı Konyanın

Nice makbûl olmasın bir katre âbın nûş eden
Mürdegâna cân verir Mukbil Pınarı Konyanın

Tozuna ta'n etmeyin ehl-i basîret olana
Tûtîyâ-yı İsfahânîdir gubârı Konyanın

Târumâr etti kara zülfü Karaman illerin
Abdî derler şimdi var bir şehriyâri Konyanın

Bâ'is-i cem'iyet-i erbâb-ı irfânsın bugün
Geçmesin sensiz Meşâmî rûzgârı Konyanın

Meşâmî'den söz eden ikinci makalede Mesut Koman, şairin Karapınar ilçesindeki Selimiye Camiinin çeşmesi üzerindeki tarih kıt'asını (h. 977) ve bir şiir mecmuasında rastladığı üç gazelini vermektedir. (Koman 1941: 2074-2077) Bu gazellerden biri daha önce tarafımızdan yayımlanan makalede mevcuttur.

Son makalede ise Muzaffer Erdoğan kaynak belirtmeden, muhtemelen bir şiir mecmuasından şairin sekiz gazelini nakleder. (Erdoğan 1945-1946: 17-22) Bu gazellerden biri "üstüne" redifiyle yazılmış, matla beyti birçok tezkirede yer alan ahenkli bir şiirdir. On sekizinci yüzyılda Rasih'in aynı redifteki gazeli hayli popüler olmuş ve bazı edebiyat tarihlerinde ve antolojilerde Râsîh'in orijinal buluşu gibi gösterilmiştir. Bu gazelle Meşâmî'nin Râsîh'ten iki asır önce bu redifi kullandığını, aynı ahenge ulaştığını, hatta Rasih'in Meşâmî'den ilham aldığını söylemek mümkündür. Sözü edilen gazelin matla beyti tezkirelerde mevcut hâlden biraz farklıdır. Gazelin tamamı aşağıda verilmiştir.

Gönlüme her dem gelir hicrân hicrân üstüne
Tekkedir lâ-büd konar mihmân mihmân üstüne

Beylerin üzre geçip oturduğum ayb olmasın
Bî-tekellûf oturur yârân yârân üstüne

Sînede her yaktığın dâğ üzre gel bir yare gör
Beylere lâzım durur ihsân ihsân üstüne

Var iken dilde hayâlin gelmesin cânâ gamın
Konmak olmaz döstüm sultân sultân üstüne

Pâdişâh-ı mülk-i nazm olmuş Meşâmî bendenin (bendeğân?)
Âsitânında durur dîvân dîvân üstüne

Bu üç makaledeki şiirlerin de eklenmesiyle şairin elimizdeki manzumeleri; 1 kaside, 1 kıt'a, 14 gazel, 1 tahmis, 1 müsebbâ ve 5 beyit olmak üzere yirmi üç parçadan ibarettir. Yurtiçi ve yurtdışındaki mecmualar tarandıkça, tezkire müelliflerinin övgüyle söz ettikleri şairin daha çok sayıda manzumelerine rastlayacağımızı ümit ediyoruz.

Meşâmî'nin yalnızca bir mecmuada tespit ettiğimiz, "Pend-Nâme-i Meşâmî" başlığını taşıyan kaside nazım şeklindeki 21 beyitlik manzumesi konuşma âdâbına dairdir. (Mecmû'a-i Eş'âr: 61a) Az konuşmanın gereğini dile getiren bu nasihat-name türündeki şiirde bazı vezin hataları mevcuttur. İkinci bir nüshası elimizde olmadığı için

karşılaştırma imkânı bulamadığımız manzumedeki hataların müstensihthen kaynaklandığını düşünüyoruz, zira mevcut diğer şiirlerinde Meşâmî vezne hakim bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiiri ve günümüz diliyle nesre çevrilmiş hâlini aşağıda veriyoruz.

Pend-Nâme-i Meşâmî

- 1 Her şahsa lutf-ı tab‘ u te’enniyle ver cevâb
Tâ kim erişmeye sana nutkundan ıztırâb
(Herkesi güzel huylulukla ve acele etmeden temkinlice cevap ver ki, sözün sebebiyle sana bir sıkıntı gelmesin.)
- 2 Söz gendümünün ağız olupdur değirmeni
İri öğütme cehd et onu misl-i âsiyâb
(Söz buğdayının değirmeni ağızdır. Onu iri öğütme, değirmen gibi gayret et. “Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.” atasözünde olduğu gibi.)
- 3 Keşf etme söz arûsu cemâlini bî-direng
Olmak gerek nikâb-ı te’ennî ona hicâb
(Söz bir geline benzer. Söz gelininin yüzünü görmekte, duvağını açmakta acele etme. Yavaş, sonunu düşünen temkinli hareket söz gelininin peçesi olmalıdır.)
- 4 Hikmetle oldı halk-ı benî Âdem on boğun
Tâ kim dokuzda fikr edip onda ver cevâb
(Dokuzunda düşünsün, onuncusunda da cevap versin diye Cenab-ı Hakk’ın hikmetiyle insanoğlunun boğazı on boğum hâlinde yaratılmıştır. Bu beyit; “Boğaz kırk boğumdur, otuz dokuzunu yut, birini söyle.” atasözünü hatırlatmaktadır.)
- 5 Dürc-i dehende dürr-i girân-mâyedir suhan
Sarfında kıl te’ennî sakın eyleme şitâb
(Söz, ağız hokkasında kıymetli bir incidir. Onu harcarken dikkatli ve sabırlı ol, acele etme.)
- 6 Çün sende Hak yarattı iki gûş u bir zebân
İki işitmeyince sakın verme bir cevâb
(Mademki Cenab-ı Hak sende iki kulak, bir ağız yarattı; sen de iki kere dinle, bir kere cevap ver.)
- 7 Bir kerre aç dehânımı yılda sadeğ gibi
Dersen derûn-ı sînen ola bir dür-i hoş-âb
(Eğer gönlünün parlak, güzel bir inci olmasını istersen; istiridye gibi ağzını yılda bir kere aç. Sürekli konuşma, az konuş.)
- 8 Az söyle her ne denlü ki bisyâr-dân isen

Bir sözü yüz deme yüzü bir de budur savâb
(Ne kadar çok bilsen de az konuş. Bir sözü yüz kere söyleme, yüz sözü bir söz hâlinde söyle, doğrusu budur.)

9 Çok söz mesel durur bu ki Kur'ânda yaraşır
Sözün azıdır özü kelâmın kıl intihâb
(Bu bir atasözüdür ki çok söz Kur'an-ı Kerim'e yakışır. Sözün özü az olandadır, bu yüzden kelimelerini seçerek konuş.)

10 Söz kim dehende ola cidd et cestedür
Avdet eder mi şasta nişâna varan nüşâb
(Dikkat et, ağzındaki söz her an fırlayabilir. Hedefe ulaşan ok hiç geri döner mi?)

11 Tekrâr eyleme sözünü sükker olsa da
Düşer kesâda kesret ile olsa kand-i nâb
(Sözün şeker gibi olsa tekrar tekrar aynı sözü söyleme. Çünkü en halis şeker bile çok olunca ucuzlar.)

12 Şehd-i kelâmın eyleme erzân şân budur
Lâyık mı şehd-i nâb ola çün tu'me-i zübâb
(Bal gibi sözünün değerini düşürme. Saf balın sineklere yem olması uygun mudur?)

13 Olsun sözünde şefkat u rıfk u mülâyemet
Nutkun ucundan olmasın âzâr şeyh ü şâb
(Sözünde yumuşaklık, tatlılık, sevgi ve şefkat bulunsun. Genç, ihtiyar hiç kimse sözlerinden incinmesin.)

14 Nutk ile dir fazîlet-i insân devâbdan
Senden devâb yegdir sözün olmaya savâb
(İnsan konuşma kabiliyetiyle hayvanlardan üstündür. Ama eğer sözün doğru değilse, yalan söylersen; hayvanlar senden daha üstün olur.)

15 Gûş eyle gel bu nükteyi hikmet kelâmıdır
Söz sîm olursa söylememek oldı zerr-i nâb
(Söz gümüşse, sükut altındır. Gel bu hikmetli sözü dinle.)

16 Dersen ki hüsn-i hulk ile mahbûb-ı halk olam
Lutf ile ver cevâb edene unı ile hitâb
(Şayet güzel ahlâkla herkesin sevip saydığı biri olayım dersen; sana kabalıkla konuşana sen güzel sözlerle cevap ver.)

17 Mânend-i kûh söyleyene ver cevâbını
Sen söyle sen işit demezem sana ey şebâb

(Ey genç, sen söyle sen işit demiyorum. Dağın sese yankı vermesi gibi, sen de sorana cevap ver.)

18 Aslın bilen usûl-i ‘ibâdâtı on demiş
Onun dokuzu samt u biri halktan ictinâb
(İbadetlerin aslını bilen kişi; ibadetin on prensibi olduğunu söylemiştir. Bunun dokuzu susmak, biri de insanlardan sakınmak, uzak durmaktır.)

19 Tûtîyi etti habs-i kafes kesret-i kelâm
Kendüye oldu sözü yine bâ’is-i ‘azâb
(Çok konuştuğu için papağan kafeste hapistir. Kendisine eziyet edilmesinin sebebi sözüdür.)

20 Bülbül belâda nutku ucundan esîr ü zâr
Âzâde bâğ u râğda seyrân eder gurâb
(Bülbül sözü -ötüşü- sebebiyle esirdir. Karga ise bağda bahçede serbestçe gezer.)

21 Gûş et Meşâmî sözlerinin nüktesin müdâm
Ârif odur ki her suhanı ola bir kitâb
(Meşâmî’nin sözlerindeki ince sırları, sözünün özünü daima dinle. Ârif, her sözü bir kitap olan kişidir.)

Bu beyitlerde Meşâmî’nin, konuşma âdâbının genel kurallarını son derece özlü biçimde dile getirdiğini görüyoruz. Sözü; buğday, gelin, inci, ok, şeker, bal ve gümüş gibi benzetmelerle yer aldığı manzumede özellikle üzerinde durulan husus az konuşmaktır. Bilindiği üzere, “*Ya hayır söyle, ya da sus*” hadisi İslâmî kültürde konuşma âdâbının en veciz izahıdır. Halk arasında da; “*Biliyorsan söz söyle sözünden ibret alsınlar / Bilmiyorsan sus da seni adam sansınlar*” şeklindeki kafiyeli atasözü de aynı gerçeği dile getirir. İletişimin son derece hızlı ve yaygın olduğu günümüzde devlet adamlarının bir cümlesinin veya aslı olmayan bir haberin yayılmasının son zamanlarda ülkemizde sık rastlanılan krizlere sebebiyet verdiği malumdur. Dilinin esiri olan insan da çok konuştuğu zaman hata yapma oranı artar veya bıktırıcı olur. Bu yüzden Meşâmî’nin tavsiyesi; ihtiyaç olmadığı zaman konuşmamak, söylemektense susmayı tercih etmektir.

Konuşmak gerektiği zaman da düşünerek, acele etmeden ve her sözü tartarak sarf etmek esastır. İnsanla hayvan arasındaki en belirgin farklardan biri olan konuşma alelâde bir iş değildir, özen gerektirmektedir. “*Söz ola kese savaşı söz ola kestire başı*” fehvasınca her söz sonucu düşünüldükten ve pişmanlık sebebi olmayacağına kanaat getirildikten sonra ağızdan çıkmalıdır.

Meşâmî’nin manzumesinde dikkat çekilen bir diğer husus da tatlı dilli olmaktır. “*Sırça köşkte oturan başkalarına taş atmasın.*” atasözünün dile getirdiği gibi incinmeyi istemiyorsak, önce kendimiz başkalarını incitmekten sakınmalıyız. Zira “*El*

yaresi geçer, dil yaresi geçmez.” hükmünce söz süpürgesiyle gönle kondurulan tozların temizlenmesi güçtür. Diğer yandan şairin bize tavsiyesi bizi kıran acı sözlülere de tatlı dille, güzellikle cevap verme esasıdır. Olgun insanın şiarı olan kötülüğe iyilik prensibinin, uygulanması çok zor ama neticesinin mükemmel olduğu konusunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Zira atalarımızın deyişiyle yılanı deliğinden çıkaran tatlı dil herkes üzerinde müessirdir.

Şairin üzerinde durduğu diğer konular da yalan söylememek, doğru sözlü olmak, büyük konuşmamak ve aynı sözleri tekrar etmekten kaçınmak gibi herkesçe bilinen ama uyulmasında ihmal gösterilen hususlardır. Bu tavsiyelere uyma gereğiyle biz de sözümüzü kısa kesiyor ve Mevlânâ'nın aynı konuda, bir başka öğüdüyle yazımızı noktalıyoruz: *“Ameli olmayanın hikmetli sözü, ödünç alınmış süslü elbise gibidir, öyle bil.”*

KAYNAKLAR

- ERDOĞAN, Abdülkadir (1937), “Meram Bağları”, **Konya**, (7): 424-428.
 ERDOĞAN, Muzaffer (1945-1946), “Meşâmî'nin Şiirleri”, **Konya**, X(86-87): 17-22.
 FÂİK REŞÂD, **Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye**, İstanbul, I: 383-384.
 KOMAN, M. Mesut (1941), “Karapınar-Selimiye Camii Münasebetiyle Şair Meşâmî”, **Konya**, V(35): 2074-2077.
Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Ktp., Husrev Paşa Böl., Nu:503, yk.61a.
 YENİTERZİ, Emine (2001), "On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî" **Türk Dili**, (591): 317-328.